

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ИСЛОМ КАРИМОВ НОМИДАГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ТЕХНИКА УНИВЕРСИТЕТИ**

**ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА
ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР
ФАНЛАР**

1

ISSN 2181-7286

МУНДАРИЖА

ФАЛСАФА

Отамуратов С. Медиа ва миллий маданиятларнинг ўзаро муносабатлари.....	9
--	---

ПЕДАГОГИКА ВА ПСИХОЛОГИЯ

Қораев С.Б. Мирзарахмонова Ш.М. Касбий таълимга асосланган дуал таълимнинг афзалликлари. Тушунчалар, принциплар ва амалга ошириш механизми.....	16
Каримов Б.Т. Конуссимон узатмаларни лойиҳалашда назария ва амалиёт уйғунлигининг дидактик имкониятлари.....	20
Джураева Л.Р. Олий таълимни модернизация қилишнинг долзарб муаммолари: самарадор таълим технологияларини излаш.....	28
Загидуллин Р.Р. Босим билан штамплаш учун техник-иктисодий корсаткичлари.....	33
Зайтова О.Ю. Талабаларни ихтисосликка оид сўз ва атамалар устида ишлашга психологик жиҳатдан тайёрлаш.....	37
Бабаева Л.Л. Таълим жараёнида эквивалент ўзбекча-русча билингвизмларни шакллантириш.....	42
Ismatullaeva I.I. Нофилологик ўқув юртларида нутқ қобилиятини ва сўз бойлигини оширишнинг баъзи усуллари.....	46
Raxmonova Y.X. Tillarga ixtisoslashmagan oliy ta'lim muassasalarida chet tilini o'qitish maqsadi.....	51
Saydivaliyeva B.S. Чет тилларга ўқитишнинг анъанавий методлари.....	55
Жулиев Ш.Н. Математика дарсларида ўқувчиларнинг мустақил англаш ва фикрлаш қобилиятларини ривожлантириш.....	62
Юлдашева Д.М. Чет тили ўқитишнинг интенсив методларининг вазифалари.....	68

ИҚТИСОД

Митрушова М.Л. Strategik rejalashtirish - asosli barqaror iqtisodiyot.....	72
Максудов Ш.Х. Саноат корхоналарини барқарор ва юқори сураътлар билан ривожланишида ташкилий – иқтисодий механизмларни такомиллаштириш.....	75
Мусаева Д.Д. Суғурта бозорини бошқаришнинг илмий-услубий масалалари.....	81
Мамбетжанов К.К. Адылов Б.Б. Нигматова Д.З. Хуфёна иқтисодий фаолият ва уни ҳисоблаш усулларининг назарий асослари.....	84
Абулқосимов Ҳ.П. Саидахмедова Н.И. Ўзбекистонда озик-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг назарий жиҳатлари ва устувор йўналишлари.....	95
Абиткориев А. АИТБ “Ипак йўли” банкини ривожлантириштирикболлари.....	104
Анафияев А.М. “Андижон биокимё заводи” АЖДа меҳнат салоҳияти ҳолати таҳлили.....	111
Каримов М.А. Озик-овқат саноати корхоналарида бошқарувни ташкилий иқтисодий механизмни рақамли технологиялар асосида такомиллаштириш.....	115
Элмонов Б.Э. Аҳолининг бандлигини таъминлашда инсон капиталининг роли.....	123

5. Миллий онги ва дунёқарашларида миллий ўзликни асраш туйғулари билан бойитиб бориш кабилардир.

Бу мураккаб вазифаларни амалга оширишда медиа майдон имкониятларидан самарали фойдаланишни билиш муҳим аҳамиятга эга бўлади. Факат улардан фойдаланишда танлай билиш маданиятига риоя қилиш талаб этилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 5-жилд. – Т.: “Ўзбекистон” миллий энциклопедияси”, 2003. 372 б.
2. Мажейко М. А. Культура. Новейший философский словарь: 3-е изд, исправл. – М.: “Книжный дом”. 2003, -1280 с. (Мир энциклопедий).
3. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 5-жилд. – Т.: “Ўзбекистон” миллий энциклопедияси”, 2003. 372 б.
4. Мадраҳимова. Ф. Глобаллашув ва “Оммавий маданият”. – Т.: “СНАШМА PRINT”, 2013. 122 б.
5. Маклюэн. М. Понимание медиа: внешние расширения человека. – М.: “Жуковский”, 2003. С.8.
6. Абдумаликов. А.А. Фуқаролик жамиятида шахс информацион маданиятини шакллантириш. – Т.: “Фан”, 2016.64-65 б.
7. Маънавият асосий тушунчалар изохли луғати. – Т.: “Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа уйи” 2009. 460-461 б.
8. Отамуратов С. Глобаллашув: миллатни асраш масъулияти. – Т.: “Ўзбекистон”, 2018. 97-98 бетлар.

УДК: 37

КАСБИЙ ТАЪЛИМГА АСОСЛАНГАН ДУАЛ ТАЪЛИМНИНГ АФЗАЛЛИКЛАРИ. ТУШУНЧАЛАР, ПРИНЦИПЛАР ВА АМАЛГА ОШИРИШ МЕХАНИЗМИ

ПРЕИМУЩЕСТВА ДУАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ НА ОСНОВЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: КОНЦЕПЦИИ, ПРИНЦИПЫ И МЕХАНИЗМЫ РЕАЛИЗАЦИИ

ADVANTAGES OF A DUAL SYSTEM BASED ON PROFESSIONAL EDUCATION. CONCEPTS, PRINCIPLES AND MECHANISMS OF IMPLEMENTATION

Кораев С.Б.
(ТВЧДПИ “Умумий педагогика” кафедраси мудири, п.ф.н.)
Мирзарахмонова Ш.М.
(Чирчиқ давлат педагогика институти магистранти)

Мақолада таълимда икки томонлама ҳамкорликка асосланган дуал таълим тизими ва унинг афзалликлари, амалга ошириш механизмлари, булгуси мутахассислар учун ижтимоий касбий мослашувчанлик масалалари тўғрисида сўз юритилади.

Калитли сўзлар: *Мослашувчанлик, таълим, дуаллик, ўзаро ҳамкорлик,*

ташкілот, ишлаб-чиқариш, корхона, ўқувчи, фаолият, яхлитлик, иш берувчи.

В статье рассматривается система дуального образования, основанная на двустороннем сотрудничестве в сфере образования, ее преимущества, механизмы реализации, вопросы социальной и профессиональной гибкости будущих специалистов.

Ключевые слова: адаптация, образование, дуальность, сотрудничества, организация, производство, ученик, деятельность, целость, работодатель.

The article examines the system of dual education based on bilateral cooperation in the field of education, its advantages, implementation mechanisms, issues of social and professional flexibility of future specialists.

Key words: adaptation, education, duality, cooperation, organization, production, student, activity, integrity, employer.

Бирлашган миллатлар ташкилотининг иккинчи Халқаро Конгресси хужжатларида таъкидланишича, XXI аср инсониятга бошқа даврлардан тубдан фарқ қилувчи иқтисодий ва жамиятчи олиб келди ва бу муқаррар равишда "келажакка кўприк" қилиш учун мўлжалланган техник ва касб-хунар таълими тизимига таъсир қилади. Малакали мутахассисларни сифатли тайёрлаш. "Ҳаётини таълим парадигмасининг инновацион йўналиши иккита мантиқ - таълим мантиғи (фуқароларнинг қобилиятларини ривожлантириш) ва иқтисодий мантиғи (инсон ресурсларидан мақбул фойдаланиш) бирлашиши билан белгиланади.

Касб-хунар таълими тизимининг ҳозирги ривожланиш босқичининг энг муҳим жиҳати - бу бир томондан, касб-хунар таълими тизимининг таркибидаги ўзгаришларни, иккинчидан, касб-хунар таълими тизимининг ўзаро таъсир жараёнларини акс еттирадиган интеграцион жараёнлардир. Айнан касб-хунар таълими тизимига янгича ёндашиш келажакдаги юқори малакали мутахассисларни сифатли тайёрлашни таъминлайди.

Мамлакатимизда юқори технологияли саноат талабларига жавоб берадиган ишчиларни тайёрлаш орқали ҳудудларининг инвестиция жозибадорлиги ва рақобатбардошлигини ошириш воситаларидан бири бу икки томонлама ўқитиш тизимидир.

Дуал таълим тизимининг афзаллиги мутахассисларни тайёрлаш учун ўқув ва ишлаб чиқариш соҳаларининг ўзаро алоқасида муҳим ўрин даражадаги амалий йўналиш ва натижада битирувчиларнинг бандлигини таъминлаш ҳисобланади.

Дуал таълимни касб-хунар таълими ташкилотларининг ўқув жараёнига жорий этиш уларнинг истиқболли келажакга учун қўйилдиган энг муҳим қадам саналади. Бу тизим касб-хунар таълими учун замонавий давлат таълим стандартлари асосида ташкил этилган ваколатга асосланган ёндашувнинг асосий тамойилларига тўлиқ жавоб беради: назария ва амалиётнинг бирлиги, ўқув жараёни марказида фанлараро яхлит ёндашув, дастурга эътибор касбий фаолиятда кўникма ва билимлар, ўқув жараёнини ташкил этишнинг тармоқ шаклларига бўлган эҳтиёж ...

Дуаллик «иккилик», "битта ташкилий яхлитлик" маъносини англатади. Ушбу таълими шакли ижтимоий шерикликнинг маҳсули сифатида пайдо бўлди, бу меҳнат бозори талабларига мувофиқ юқори малакали кадрларни тайёрлаш бўйича давлат ва иш берувчилар ўртасидаги яқин ҳамкорлик механизми ҳисобланади.

Икки томонлама ўқитиш - бу касб-хунар таълими, унда назарий қисм

профессional таълим ташкилоти (ўқиш вақтининг 30-40%) базасида, амалий машғулот еса ишлаб чиқариш корхонасида, иш жойида (60–) Ўқиш вақтининг 70%). Икки томонлама таълимнинг асосий мазмунли концепцияси ўқув ва ишлаб чиқариш жараёнларини синтез қилиш орқали кадрлар тайёрлашда амалий йўналишни кучайтиришга асосланган.

Дуал тизим жараёнини ташкил этишда касб-хунарга ўқитишнинг икки томонлама шакли кўпгина мамлакатларда professional педагогиканинг ривожланишига бевосита ва билвосита таъсир кўрсатадиган, бозор иқтисодиёти шароитларига муваффақиятли мослаштирилган таълим ҳодисаси сифатида қаралади.

Дуаллик таълими услубий характеристикаси сифатида таълимнинг ташкилий жиҳатдан ҳар хил шакллари доирасида маълум профилли мутахассисларни тайёрлашда ягона услубий асосда қурилган ўқув ва ишлаб чиқариш соҳалари ўртасидаги мувофиқлаштирилган ўзаро алоқани назарда тутди. Ушбу ўзаро таъсир учта методологик асосларнинг бирлиги асосида қурилган [1]:

1 аксиологик (ўқув ва ишлаб чиқариш қийматлари ва мақсадлари тенглиги);

2 онтологик (компетенсияга асосланган ёндашув);

3 технологик (ўқув ва касбий фаолиятни ташкил этиш).

Дуал таълим тамойиллари қуйидагиларни ўз ичига олади:

- ўқув жараёнида ўқувчиларнинг касбий кўникмалари ҳамда касбий йўналтирилган ўқув технологияларини шакллантириш.

- ягона ўқув ва ишлаб чиқариш муҳитини яратиш;

- фанлараро алоқаларни интеграллашган модулли таълим дастурлари шакллантириш;

- бўлажак мутахассисларни тайёрлашнинг назарий ва амалий жиҳатлари уйғунлаштириш (универсаллик);

- таълим жараёни мазмунига таълим технологияларининг мослашувчанлиги ва ўзгарувчанлиги;

-ўзгарувчан ишлаб чиқариш шароитида мутахассиснинг ижтимоий мослашишиш қобилиятини ривожлантириш;

- таълим муассасасининг ишлаб чиқариш корхонаси учун малакали кадрлар тайёрлаш бўйича тадбирларни тенг шериклик асосида амалга ошириш;

- томонларнинг ўз мажбуриятларини бажариши;

- ишлаб чиқариш корхонаси ва таълим муассасасининг ҳамкорликдаги фаолияти тўғрисида очиқ ахборот муҳитини яратиш.

Икки томонлама таълим тизимини жорий этишнинг мақсадларини қуйидагиларда кўришимиз мумкин [3]:

1 Ўзбекистоннинг инвестицион жозибadorлигини ошириш учун иқтисодиётнинг малакали кадрларга бўлган реал эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда малакали мутахассисларни тайёрлаш моделини такомиллаштириш;

2. Бизнесни ривожлантириш учун касбларнинг professional стандартларни ишлаб чиқиш;

3. Касбий стандартлар талабларига мувофиқ таълим дастурларини ишлаб чиқиш ва модернизация қилиш;

4. Таълим дастурларини ташкил этиш ва мазмунига қўйиладиган талабларни ўзгартириш;

Ўқувчилар учун дуал таълим - бу билим олиш учун ажойиб имкониятбарқарорлик ва келажакка ишонч. Ушбу тизим таълим олувчиларнинг

касбий ва меҳнат фаолиятига мослашишларида муҳим ўрин тутди. Шунингдек ўқувчиларда касбий масъулият ва жавобгарлик ҳиссини ошириб, меҳнат жамоасиг осон мослашиш имконини беради. Таълим муассасаларида ўқувчилар ишла чиқариш тўғрисида фақат назарий тушунчаларга эга бўлиб, кейинчалик меҳнат фаолиятига амалий мослашишлари қийин кечади. Шундай қилиб ҳамкорликдаги икк томонлама таълим ўқувчиларни келгусидаги муваффақиятлари учун таянч нуқтаси бўлиб хизмат қилади.

Дуал таълим биринчи навбатда, юқори самарали ўқитиш, малакали кадрлар тайёрлаш ва уларнинг иш билан таъминланишини муаммосиз амалга ошириш Иккинчидан иқтисодий нуқтаи назардан ушбу таълим ўзини ўзи молиялаштириш имконини беради[2].

Дуал таълим тизимининг афзалликлари қуйидагилар:

1. Мутахассисларни амалий тайёрлашни нафақат ишлаб чиқариш корхоналарида, балки ташкилотларда ҳам амалга ошириш мумкин. Бунинг учун ташкилотларнинг устахоналари, лабораториялари ва ўқув майдончалари ва бошқа объектларида машғулотилар ташкил этилади.

2. Таълим дастурларининг мазмуни ва таркиби корхона ва ташкилотларнинг талабларини ҳар томонлама қондиришга имкон бериши лозим.

3. Таълим муассасаси билан ҳамкор ташкилот ва корхона ўртасида ўзараси ишончга асосланган яқин муносабатларни ўрнатиш уларнинг келгусидаги фаолиятида муҳим ўрин тутди.

4. Ўқувчиларнинг ўқиш давридаёқ корхона фаолияти билан яқиндан танишишлари, корхонада меҳнат фаолиятини олиб боришлари уларнинг келгусида меҳнат жараёнига тез мослашишига замин яратади.

5. Таълим муассасасида назарий фаолиятни доимий равишда олиб борилиши корхонадаги амалий ишлар ўрганиш учун энг яхши туртки бўлиб хизмат қилади, аммо ишлаб чиқариш жараёни деярли таъсир қилмайди. Ҳамкорликдаги таълим эса ўқувчиларнинг амалий кўникмаларини ривожлантиради, тайёргарлик даражасини оширади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Синицын Ю. Н. Дуальное обучение как часть постиндустриального образования. “Дуальное образование: опыт, проблемы, перспективы” Всероссийский научно-практическая конференция. Краснодар 2019 г. Ст 6-11.
2. Муминов Н.Г. Иқтисодий таълимни такомиллаштиришнинг замонавий йўналишлари. Монография. Тошкент. 2016. 74.б.
3. Karaev S.B. Improvement of Vocational Training of Pupils in Secondary Schools International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol. 24, Issue 01, 2020 ISSN: 1475-7192 1734-1742 page.
4. Юлдашев Х., Булатов С. Устоз ва шогирд одоби. Ўқув услубий кўдланма.- Тошкент. 2005. - 240 б.
5. Хидиров Ў.Д. Ўқувчиларда ишлаб чиқариш таълими жараёнида касбий кўникма ва малакаларни шакллантиришнинг илмий-методик асослари: Дисс... пед. фан. ном. - Т.: 2003. -161б.

касбий ва меҳнат фаолиятига мослашишларида муҳим ўрин тутди. Шунингдек ўқувчиларда касбий масъулият ва жавобгарлик ҳиссини ошириб, меҳнат жамоасиг осон мослашиш имконини беради. Таълим муассасаларида ўқувчилар ишла чиқариш тўғрисида фақат назарий тушунчаларга эга бўлиб, кейинчалик меҳнат фаолиятига амалий мослашишлари қийин кечади. Шундай қилиб ҳамкорликдаги икк томонлама таълим ўқувчиларни келгусидаги муваффақиятлари учун таянч нуқтаси бўлиб хизмат қилади.

Дуал таълим биринчи навбатда, юқори самарали ўқитиш, малакали кадрлар тайёрлаш ва уларнинг иш билан таъминланишини муаммосиз амалга ошириш Иккинчидан иқтисодий нуқтаи назардан ушбу таълим ўзини ўзи молиялаштириш имконини беради[2].

Дуал таълим тизимининг афзалликлари қуйидагилар:

1. Мутахассисларни амалий тайёрлашни нафақат ишлаб чиқариш корхоналарида, балки ташкилотларда ҳам амалга ошириш мумкин. Бунинг учун ташкилотларнинг устахоналари, лабораториялари ва ўқув майдончалари ва бошқа объектларида машғулотилар ташкил этилади.

2. Таълим дастурларининг мазмуни ва таркиби корхона ва ташкилотларнинг талабларини ҳар томонлама қондиришга имкон бериши лозим.

3. Таълим муассасаси билан ҳамкор ташкилот ва корхона ўртасида ўзараси ишончга асосланган яқин муносабатларни ўрнатиш уларнинг келгусидаги фаолиятида муҳим ўрин тутди.

4. Ўқувчиларнинг ўқиш давридаёқ корхона фаолияти билан яқиндан танишишлари, корхонада меҳнат фаолиятини олиб боришлари уларнинг келгусида меҳнат жараёнига тез мослашишига замин яратади.

5. Таълим муассасасида назарий фаолиятни доимий равишда олиб борилиши корхонадаги амалий ишлар ўрганиш учун энг яхши туртки бўлиб хизмат қилади, аммо ишлаб чиқариш жараёни деярли таъсир қилмайди. Ҳамкорликдаги таълим эса ўқувчиларнинг амалий кўникмаларини ривожлантиради, тайёргарлик даражасини оширади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Синицын Ю. Н. Дуальное обучение как часть постиндустриального образования. “Дуальное образование: опыт, проблемы, перспективы” Всероссийский научно-практическая конференция. Краснодар 2019 г. Ст 6-11.
2. Муминов Н.Г. Иқтисодий таълимни такомиллаштиришнинг замонавий йўналишлари. Монография. Тошкент. 2016. 74.б.
3. Karaev S.B. Improvement of Vocational Training of Pupils in Secondary Schools International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol. 24, Issue 01, 2020 ISSN: 1475-7192 1734-1742 page.
4. Юлдашев Х., Булатов С. Устоз ва шогирд одоби. Ўқув услубий кўдланма.- Тошкент. 2005. - 240 б.
5. Хидиров Ў.Д. Ўқувчиларда ишлаб чиқариш таълими жараёнида касбий кўникма ва малакаларни шакллантиришнинг илмий-методик асослари: Дисс... пед. фан. ном. - Т.: 2003. -161б.